

Jerzy Nikolajew
Uniwersytet Opolski
ORCID: 0000-0003-1505-9710
jerzy-nikolajew@wp.pl

Wybrane problemy dotyczące przestrzegania praw człowieka w Ukrainie do 2022 roku

Wstęp

Państwo ukraińskie od początku swego niepodległego bytu podejmowało starania o uzyskanie statusu demokratycznego państwa prawnego szanującego co do zasady prawa człowieka¹. Zadanie to było o tyle trudne, że Ukraina w tym zakresie nie miała utrwalonej jeszcze własnej tradycji prawnej, ale z drugiej strony zdecydowanie odżegnywała się od kontynuacji zasad państwa totalitarnego, w ramach którego przez dziesięciolecia tłumiono wolność osobistą swoich obywateli². Zdecydowano, że demokratyczne państwo prawne nie powinno przecież bez ważnej przyczyny pozbawiać, ograniczać lub zawieszać żadnego z katalogu podstawowych praw człowieka, gdyż te posiadają niezbywalny charakter i są adresowane nie tylko do obywateli Ukrainy, ale wszystkich osób znajdujących się pod zwierzchnictwem państwa ukraińskiego. Jednocześnie stworzono takie przepisy prawa, które uwzględniają materialny charakter tego rodzaju uprawnień, a jednocześnie pozwalają na stworzenie instytucjonalnej ochrony gwarantującej odpowiedni pułap realizacji praw i wolności człowieka. Trzeba przy tym uwzględnić fakt, że Ukraina należy do państw wciąż reformujących swoje ustawodawstwo, chociaż proces ten wydaje się być mocno (być może nadmiernie) rozciągnięty w czasie, a efekty na razie są mało przekonujące³.

¹ Zob. L. Leszczenko, *Ukraina w Radzie Europy. Wybrane aspekty ochrony praw człowieka*, [w:] R. Bäcker (red.), *Globalizacja – Integracja – Transformacja. Główne problemy polityczne globalizacji, integracji europejskiej oraz transformacji politycznej Europy Środkowej i Wschodniej*, Toruń 2003, s. 187.

² E. Zieliński, *System konstytucyjny Ukrainy*, Warszawa 2007, s. 19.

³ G. Grabowska, *Wartości uniwersalne a prawa człowieka we współczesnym świecie*, [w:] J. Jaskiernia (red.), *Uniwersalny i regionalny wymiar praw człowieka. Nowe wyzwania – nowe rozwiązania*, t. 1, Warszawa 2014, s. 20–21.

Liczne trudności związane z przygotowaniem i wprowadzeniem w życie nowego ustawodawstwa skutecznie chroniącego prawa człowieka w Ukrainie spotęgowało rozpoczęcie działań wojennych ze strony rosyjskiego agresora w lutym 2022 r. Stąd też w przedstawionej analizie jako datę graniczną przyjęto początek działań wojennych na terytorium państwa ukraińskiego. Tym samym wybór tematyki niniejszych rozważań wydaje się być aktualny, gdyż punktem odniesienia jest rozgraniczenie problematyki ochrony praw człowieka w okresie sprzed 2022 r. i po tej dacie. Po 2022 r. ocena poziomu przestrzegania praw i wolności w Ukrainie wymaga szerszej perspektywy, uwzględniającej także przepisy prawa międzynarodowego konfliktów zbrojnych, a wnioski przedstawione w tym miejscu mogą być tylko przyczynkiem do dalszych, bardziej pogłębionych rozważań.

Gwarancje konstytucyjne

Już na wstępie warto zauważyć, że w porządku konstytucyjnym Ukrainy (art. 9 ustawy zasadniczej) do źródeł powszechnie obowiązującego prawa zaliczono także ratyfikowane przez Radę Najwyższą akty prawa międzynarodowego, co daje formalną gwarancję przestrzegania powszechnie obowiązujących standardów w zakresie poszanowania praw i wolności człowieka. Należy tu wskazać na katalog dokumentów Narodów Zjednoczonych i Rady Europy, które przez prawie trzy dekady funkcjonowania nowego porządku prawnego Ukrainy stały się jego częścią i miały realny wpływ na kształtowanie polityki dotyczącej ochrony praw człowieka i ustawodawstwa w tym zakresie. Chodzi tu przede wszystkim o deklarację Organizacji Narodów Zjednoczonych w sprawie eliminacji wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach z dnia 25 listopada 1981 r.⁴, Konwencję praw dziecka z dnia 20 listopada 1989 r.⁵, Konwencję MOP (nr 111) dotyczącą dyskryminacji w zakresie zatrudnienia i wykonywania zawodu z dnia 25 czerwca 1958 r.⁶, Deklarację praw osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych i językowych z dnia 18 grudnia 1992 r.⁷, Europejską konwencję praw człowieka i podstawowych wolności (dalej jako EKPC) z dnia 4 listopada 1950 r.⁸, Akt Końcowy KBWE z dnia 1 sierpnia 1975 r.⁹, dokument ogólny wiedeńskiego spotkania przedstawicieli państw – uczestników KBWE sporzą-

⁴ www.libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1981.html (data dostępu: 27.12.2022).

⁵ Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526.

⁶ Dz.U. z 1961 r., Nr 42, poz. 218.

⁷ www.sejm.gov.pl/tek01/text/onz/19926.html (data dostępu: 27.12.2022).

⁸ Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 z protokołami uzupełniającymi.

⁹ www.docplayer.pl/176441-Akt-koncowy-konferencji-bezpieczenstwa-i-wspolpracy-w-europie-obwe.html (data dostępu: 27.12.2022).

dzony na zasadach Aktu Końcowego dotyczący dalszych działań po konferencji z dnia 19 stycznia 1989 r.¹⁰, dokument kopenhaskiej konferencji o ludzkim wymiarze KBWE z dnia 29 czerwca 1990 r.¹¹ Na tej podstawie można stwierdzić, że Ukraina przyjęła na siebie zobowiązania o charakterze międzynarodowym, mające urzeczywistnić się w realizacji podstawowych praw i wolności człowieka¹².

Co prawda w art. 6 nieobowiązującej już Konstytucji USRR zapewniono formalnie ochronę wolności obywatelskich, ale ta gwarancja miała charakter zdecydowanie propagandowy, gdyż faktycznie obrońców praw człowieka skutecznie izolowano w zakładach karnych i psychiatrycznych jako wrogów radzieckiego systemu¹³. Pozostawało to w oczywistej i jawnej sprzeczności z aktywnością międzynarodową Ukrainy, która będąc członkiem federacyjnego państwa radzieckiego, została także członkiem – założycielem ONZ, a później również MOP i UNESCO¹⁴. Natomiast w nowej ustawie zasadniczej, niezależnej już Ukrainy „prawom, wolnościom i obowiązkom człowieka i obywatela” poświęcono cały drugi rozdział, a katalog uprawnień tam zawartych odpowiada dokładnie postanowieniom EKPC i protokołom jej towarzyszącym¹⁵. Widać to wyraźnie na przykładzie art. 23 Konstytucji, z którego wynika, że „każdy człowiek ma niezbywalne prawo do życia. Nikogo nie wolno samowolnie pozbawić życia. Obowiązkiem państwa jest bronić życia ludzkiego. Każdy ma prawo do obrony własnego życia i zdrowia, życia i zdrowia innych ludzi

¹⁰ www.osce.org/ru/odhir/20065?download=true (data dostępu: 27.12.2022).

¹¹ Ibidem.

¹² Natomiast do porządku prawnego Ukrainy nie implementowano dokumentów sygnowanych przez to państwo, a przyjętych w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw. Ukraina nie zdecydowała się na status członka pełnoprawnego, a jedynie stowarzyszonego z WNP, dlatego też charakteru obowiązującego nie nadano, np. statutowi WNP z dnia 22 stycznia 1993 r., Deklaracji o zobowiązaniach międzynarodowych w zakresie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 24 września 1993 r., Konwencji o zabezpieczeniu praw osób należących do mniejszości narodowych z dnia 21 października 1994 r. czy Konwencji o prawach i podstawowych wolnościach człowieka z dnia 26 maja 1995 r. Zob. O. Suszko, *Polityka zagraniczna*, [w:] B. Albin, W. Baluk (red.), *Europa Wschodnia. Dekada transformacji. Ukraina*, Wrocław 2002, s. 67.

¹³ W art. 6 Konstytucji USRR z dnia 20 kwietnia 1978 r. każdemu obywatelowi zagwarantowano wolność myśli i słowa, prawo do swobodnego wyrażania swoich poglądów i przekonań, do wolności zrzeszeń, wolności wyznawania jakiegokolwiek religii albo niewyznawania żadnej, prawo do zrzeszania się w partie polityczne, prawo do brania udziału w zarządzaniu sprawami państwa, opieki socjalnej, ochrony zdrowia i do uzyskania wykształcenia. Poza tym Konstytucja zapewniała równouprawnienie obywateli USRR niezależnie od ich narodowości, rasy, kobiet i mężczyzn, we wszystkich dziedzinach życia gospodarczego, społecznego, politycznego, kulturalnego i państwowego. Zakazywała także dyskryminacji lub preferowania kogokolwiek ze względu na przynależność narodową, rasową lub religijną – www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=8888-09 (data dostępu: 30.11.2022).

¹⁴ Zob. L. Leszczenko, *Międzynarodowe standardy ochrony praw człowieka na Ukrainie*, [w:] B. Albin, J. Kupczak (red.), *Kraje Europy Środkowej i Wschodniej na drodze przemian*, Wrocław 2004, s. 188.

¹⁵ www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%F96-%E2%FO (data dostępu: 30.11.2022).

w wypadku bezprawnych zamachów na życie¹⁶. Jest to przecież nic innego jak odzwierciedlenie zasady określonej w art. 2 EKPC¹⁷. Także uwzględniona została konstytucyjna zasada równości wobec prawa bez wyznaczników dotyczących np. kwestii rasowych, przekonań politycznych, pochodzenia etnicznego i społecznego, cenzusu majątkowego lub związanego z domicylem czy z powodów językowych (ma to szczególne znaczenie, jeśli uwzględni się fakt, że Ukrainę zamieszkują przedstawiciele ok. 130 narodowości)¹⁸.

Jednocześnie ukraińska ustawa zasadnicza w sposób formalny zapewniła – poprzez dyspozycję zawartą w art. 24 – równość praw bez względu na płeć. Wynika z niej ochrona polegająca na nadaniu kobietom równych praw z mężczyznami w działalności społeczno-politycznej i kulturalnej, w zdobywaniu wykształcenia i przygotowania zawodowego, w pracy i wynagradzaniu za nią, przyznając specjalne prawa dotyczące ochrony pracy kobiet, ulgi emerytalne, tworząc warunki umożliwiające kobietom pogodzenie pracy z wychowywaniem dzieci, zapewniając ochronę prawną, materialną i moralną, wspierającą macierzyństwo i dzieciństwo, wliczając w to płatne urlopy i inne ulgi dla kobiet brzemiennych i matek¹⁹. Co do zasady ochrona zatrudnionych kobiet w ciąży i przebywających na urlopie macierzyńskim przed zwolnieniem z pracy obejmuje okres trzyletni, chociaż państwo formalnie powinno wspierać kobietę jeszcze przez rok od urodzenia dziecka²⁰. Użycie określenia „formalnie” jest o tyle zasadne, że jak wynika z analiz i raportów prowadzonych przez Ukraiński Związek Helsiński Ochrony Praw Człowieka pracodawcy nagminnie naruszają tego rodzaju uprawnienia, gdyż stwarzają takie warunki zatrudnienia, iż kobiety ciężarne same rezygnują z zatrudnienia. Na podstawie ujawnionych przez organizację przypadków widoczna jest również praktyka sprowadzająca się do niemożności powrotu kobiet po urodzeniu dziecka na uprzednio zajmowane stanowisko pracy. Swietłana Sydun słusznie zauważyła, że prawa kobiet w tym segmencie uprawnień wcześniej były bardziej przestrzegane, niż dzieje się to współcześnie²¹.

W ukraińskiej Konstytucji umożliwiono obywatelom także prawo do swobodnego zrzeszania się w partie polityczne i organizacje społeczne celem realizacji oraz ochrony swoich praw i wolności, jak również w celu zaspokojenia interesów politycznych, ekonomicznych, społecznych, kulturalnych i innych,

¹⁶ Wiadomości Rady Najwyższej Ukrainy z 1996 r., Nr 30, poz. 141.

¹⁷ Zob. O. Otradnowa, *Civil remedies of human rights: problems of codification. Ukrainian experience*, [w:] J. Jaskiernia (red.), op. cit., s. 830.

¹⁸ Zob. S. Sydun, *Przestrzeganie praw człowieka na Ukrainie. Wpływ Unii Europejskiej*, [w:] J. Jaskiernia (red.), *Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka. Efektywność mechanizmów ochrony praw człowieka Rady Europy, Unii Europejskiej i OBWE*, Toruń 2012, s. 661.

¹⁹ Ibidem, s. 662.

²⁰ Ibidem, s. 663.

²¹ Ibidem.

z wyjątkiem ograniczeń określonych w ustawie, z uwagi na interes bezpieczeństwa narodowego lub porządku społecznego, ochrony zdrowia ludności albo praw i wolności innych ludzi²².

Funkcjonowaniu ukraińskich partii politycznych towarzyszy od wielu lat atmosfera nieustannych konfliktów międzyfrakcyjnych, zwłaszcza w okresie walki wyborczej. Na ten aspekt zwrócono uwagę w raportach przygotowywanych cyklicznie przez Ukraiński Związek Helsiński Ochrony Praw Człowieka. Podobnie dotyczy to nadużyć w zakresie realizacji konstytucyjnych uprawnień dotyczących prawa do pokojowych zgromadzeń (te problemy zostały ujawnione zwłaszcza podczas wydarzeń na Majdanie)²³. Jednocześnie w art. 39 Konstytucji prawo do pokojowych zgromadzeń obwarowano warunkami związanymi z koniecznością zawiadomienia zawczasu organów władzy wykonawczej lub organów samorządu lokalnego oraz względami zachowania interesu bezpieczeństwa publicznego i porządku społecznego oraz zapobieżenia rozruchom lub przestępstwom, w celu ochrony zdrowia oraz praw i wolności innych osób²⁴.

Ukraińska ustawa zasadnicza umożliwiła wszystkim obywatelom prawo składania indywidualnych i zbiorowych petycji i skarg (w formie pisemnej lub ustnej) do organów władzy państwowej, organów samorządu lokalnego i osób zajmujących określone stanowiska w tych organach. Jednak mimo obowiązku udzielania odpowiedzi w trybie administracyjnym, odpowiedzi udzielane są rzadko, najczęściej bez uzasadnienia i pouczenia o trybie wniesienia odwołania, a w żadnym razie nie informuje się, np. na temat możliwości złożenia skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej jako ETPC) w sytuacji wyczerpania dostępnych środków prawnych²⁵. Według ekspertów Ukraińskiego Związku Helsińskiego Ochrony Praw Człowieka poprawa funkcjonowania tego systemu występuje okresowo i dotyczy głównie terminów przedwyborczych²⁶.

Trzeba także uwzględnić fakt, że Konstytucja zagwarantowała prawo do życia w godnych warunkach umożliwiających zaspokojenie podstawowych potrzeb związanych z wyżywieniem, ubraniem i mieszkaniem, choć warto pamiętać, iż Ukraina należy do najbiedniejszych krajów europejskich, także w okresie przed 2022 r. Jeszcze przed przystąpieniem do Rady Europy Ukraina zadeklarowała podpisanie i ratyfikację szeregu dokumentów, do których

²² Zob. art. 36 Konstytucji.

²³ A. Fedorova, *Freedom of speech and highlighting the positions of various political forces in Ukrainian television media*, [w:] J. Jaskiernia (red.), *Uniwersalny i regionalny wymiar ochrony praw człowieka. Nowe wyzwania – nowe rozwiązania*, t. 2, Warszawa 2014, s. 195.

²⁴ S. Ilnycka, *Prawo do obywatelskiego nieposłuszeństwa w aspekcie prawno-karnej ochrony porządku konstytucyjnego Ukrainy*, [w:] M. Bartnik, M. Bielecki, J. Nikolajew (red.), *Prawo ukraińskie. Wybrane zagadnienia*, Lublin 2013, s. 203–204.

²⁵ K. Wojtyczek, *Sądownictwo konstytucyjne w Polsce. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2013, s. 141.

²⁶ I. Malinowska, *Organy ochrony prawnej w państwach europejskich. Ujęcie systemowe i komparatystyczne*, Warszawa 2013, s. 180.

zaliczyć trzeba Konwencję o zakazie stosowania tortur oraz niehumanitarnego i poniżającego traktowania oraz karania z dnia 10 grudnia 1984 r.²⁷, Europejską kartę samorządu lokalnego z dnia 15 października 1985 r.²⁸, Europejską kartę języków regionalnych i mniejszościowych z dnia 5 listopada 1992 r.²⁹, Europejską kartę społeczną z dnia 18 października 1961 r.³⁰, Europejską konwencję o ekstradycji z dnia 13 grudnia 1957 r.³¹

Najwięcej trudności pojawiło się jednak wokół protokołu nr 6 Konwencji ochrony praw człowieka dotyczącego wymogu zniesienia kary śmierci. Co prawda w 1992 r. zmieniono ukraiński Kodeks karny³² w ten sposób, że ograniczono katalog przestępstw, za które przewidziano karę śmierci, ale tego rodzaju kary nie wyeliminowano *in principio*. Karę śmierci bowiem przewidziano za czyny polegające na zamachu na życie urzędnika państwowego, zamachu na życie przedstawicieli zagranicznych, zamachu na życie grupy ludzi, zamachu na życie milicjanta lub wojskowego oraz umyślnego zabójstwa popełnionego w szczególnych okolicznościach³³. Jednak mimo zobowiązań Ukrainy związanych z przystąpieniem do Rady Europy w 1995 r. w zakresie wprowadzenia zakazu wykonywania kary śmierci, tylko w 1996 r. taką karę wykonano wobec 93 osób. W związku z tym, że Amnesty International ujawniła te fakty, Rada Europy wydała w tym samym roku rezolucję nr 1097, w której oskarżyła Ukrainę w związku z niewykonaniem tego obowiązku. Dopiero w 1997 r. doszło do podpisania, a w 2000 r. do ratyfikowania przez Ukrainę protokołu nr 6 do EKPC o zniesieniu kary śmierci³⁴.

Należy wyraźnie podkreślić, że w Ukrainie przyjęto rozwiązanie polegające na tym, że uchylenie działania postanowień ustaw określających prawa i wolności człowieka albo ograniczenie ich treści oraz zakresu może nastąpić jedynie w przypadkach przewidzianych w art. 64 Konstytucji, czyli w stanach nadzwyczajnych. Konstytucja zalicza do nich okoliczności dotyczące wprowadzenia stanu nadzwyczajnego, z tym że ograniczenia te powinny mieć charakter czasowy, a generalnie większość praw i wolności obywatelskich uwzględnionych w ustawie zasadniczej nie powinna być limitowana w żadnych okolicznościach³⁵.

²⁷ Dz.U. z 1989 r., Nr 63, poz. 378.

²⁸ Dz.U. z 1994 r., Nr 124, poz. 607.

²⁹ Dz.U. z 2009 r., Nr 137, poz. 1121.

³⁰ Dz.U. z 1999 r., Nr 8, poz. 67.

³¹ Dz.U. z 1994 r., Nr 70, poz. 307.

³² Kodeks karny Ukrainy z dnia 5 kwietnia 2001 r., tekst ustawy: www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (data dostępu: 27.12.2022).

³³ www.coe.kiev.ua/uk/att/att.htm (data dostępu: 28.11.2022).

³⁴ Tekst Konwencji: www.coe.kiev.ua/uk/index3.htm (data dostępu: 28.11.2022).

³⁵ I. Łaśko, *Kolizyjny charakter orzeczeń Sądu Konstytucyjnego Ukrainy w zakresie opieki społecznej*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2013, nr 22(1), s. 43.

Analizując kwestie konstytucyjne, a w szerszym kontekście zagadnienia wolnościowe dotyczące uprawnień mieszkańców np. Krymu, trzeba zauważyć, że organem sądownictwa rozstrzygającym o zgodności aktów normatywnych z Konstytucją Republiki Ukrainy, począwszy od 1990 r., pozostaje Sąd Konstytucyjny Ukrainy³⁶. Zorganizowany został w pierwszych latach po uzyskaniu przez Ukrainę niezależności państwowej, jednak w latach 1990–1996 faktycznie nie funkcjonował, gdyż Rada Najwyższa obradująca w tym czasie nie uchwaliła odpowiednich ustaw i nie powołała sędziów tego trybunału³⁷. Dopiero w nowej ustawy zasadniczej z 1996 r. (art. 147, 150, 151) wyraźnie wyartykułowano kompetencje Sądu Konstytucyjnego i na tej podstawie uchwalono 16 października 1996 r. ustawę o Sądzie Konstytucyjnym Ukrainy. Należy jednak uwzględnić to, że uprawnienia tego organu nie obejmują orzekania o prawomocności aktów wydanych przez organy władzy państwowej, wcześniejsze organy władzy Republiki Autonomicznej Krymu i organy samorządu lokalnego, natomiast orzeczenia uznające ustawy i inne akty prawne za częściowo lub w pełni niezgodne z Konstytucją są ostateczne i wchodzi w życie z dniem wydania orzeczenia³⁸. Sąd Konstytucyjny Ukrainy funkcjonujący na podobnych zasadach jak polski Trybunał Konstytucyjny podejmuje rozstrzygnięcia sądowe dotyczące całości porządku prawnego obowiązującego w tym państwie³⁹. Przykładem działania wymuszonego dynamicznym rozwojem sytuacji politycznej w regionie Krymu było orzeczenie z 14 marca 2014 r., w którym Sąd Konstytucyjny uznał wcześniejszą decyzję Autonomicznej Republiki Krymu o przyłączeniu do Federacji Rosyjskiej i przeprowadzone w dniu 25 maja 2014 r. referendum w tej sprawie za niezgodne z Konstytucją Ukrainy⁴⁰. Jednocześnie Sąd Konstytucyjny Ukrainy to instytucja ciesząca się od lat społecznym uznaniem, co w sytuacji braku zaufania do sądownictwa powszechnego nadaje mu charakter jednego z podstawowych elementów (filarów) tworzonego z trudem systemu demokratycznego państwa prawa⁴¹.

³⁶ R. Mojak, *Republika Ukrainy*, [w:] E. Gdulewicz (red.), *Ustroje państw współczesnych*, t. 2, Lublin 2005, s. 198.

³⁷ A. Chojnowski, *Ukraina*, Warszawa 1997, s. 171.

³⁸ W. Skripniuk, *Konstytucyjne prawo Ukrainy. Akademyjnyj kurs*, Kiev 2010, s. 499.

³⁹ M. Granat, *Sądowa kontrola konstytucyjności prawa w konstytucjach państw Europy Środkowej i Wschodniej*, Warszawa 2003, s. 303.

⁴⁰ www.gska2rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_2?id=&pf3521=2722 (data dostępu: 30.11.2022).

⁴¹ Tylko na podstawie badań ankietowych pochodzących z 1999 r. przeprowadzonych przez UNDP okazało się, że ukraińskie społeczeństwo uznało, że Sąd Konstytucyjny jest organem stojącym na straży przestrzegania praw człowieka (opinia 41% ankietowanych). Zob. A. Tkaczyk, *Sąd Konstytucyjny Ukrainy w świetle obowiązującej ustawy i innych aktów prawnych*, „Politologia i Stosunki Międzynarodowe” 2007, nr 1, s. 216.

Aktywność ukraińskiego ombudsmana i organizacji pozarządowych

W ukraińskim porządku prawnym od 1998 r. funkcjonuje instytucja ombudsmana, czyli Pełnomocnika Rady Najwyższej do spraw Praw Człowieka w Ukrainie. Jednak model tej instytucji bardziej przypomina rozwiązania rosyjskie aniżeli polskie, chociażby poprzez fakt przyjęcia zasady parlamentarnej kontroli przestrzegania praw człowieka⁴². Na podstawie art. 85 ust. 17 ukraińskiej ustawy zasadniczej powołanie i odwołanie z urzędu pełnomocnika przyznano kompetencji Rady Najwyższej Ukrainy, przed którą też następuje coroczne wysłuchanie sprawozdania pełnomocnika o stanie przestrzegania i ochrony człowieka i obywatela w Ukrainie⁴³. Kompetencje przyznane ukraińskiemu ombudsmanowi to typowy zakres czynności wielu jego europejskich odpowiedników. Jednak to, co odróżnia Ukrainę od innych państw europejskich, to skala i charakter problemów tam występujących oraz osoba sprawująca funkcję ombudsmana w Ukrainie⁴⁴. Przez dwie kadencje Pełnomocnikiem Rady Najwyższej do spraw Praw Człowieka była Nina Karpaczowa, która od podstaw budowała instytucję nieposiadającą żadnej przecież tradycji prawnej w systemie ukraińskim. Zjawiska, z którymi przyszło „walczyć” N. Karpaczowej, można scharakteryzować za pomocą kilku (ale za to dość pojemnych treściowo) haseł: przeciwdziałanie stosowaniu tortur przez milicję i w miejscach pozbawienia wolności, naruszeniom wolności słowa i ograniczeniom praw wyborczych oraz walka z powszechnie występującą korupcją urzędniczą. Zwłaszcza pierwsza pięcioletnia kadencja naznaczona była koniecznością interwencji w trudnych (także ze względów medialnych) sprawach, np. N. Karpaczowa w sprawie zabójstwa znanego dziennikarza Giorgija Gongadze zainicjowała otwarte dochodzenie zakończone finalnie przyznaniem rodzinie odszkodowania przed ETPC czy odszkodowania dla rodziców zakatowanego na śmierć młodego mężczyzny w areszcie śledczym we Lwowie⁴⁵. Zwłaszcza ta druga sprawa stała się precedensem, gdyż funkcjonariusze więzienni zmuszeni byli do przyznania się do stosowania tortur wobec osób pozbawionych wolności. Obydwa przywołane w tym miejscu kazusy związane z aktywnym udziałem ombudsmana stanowiły *signum temporis* typowe dla tworzenia narodowego systemu praw człowieka w Ukrainie, chociaż N. Karpaczowa była oceniana w sposób niejednoznaczny. Przeciwnicy zarzucali jej m.in. zbytne zaangażo-

⁴² L. Leszczenko, *Instytucja ombudsmana w państwach poradzieckich. Geneza – status prawny – rozwój*, Warszawa 2011, s. 116–117.

⁴³ Eadem, *Instytucja ombudsmana w krajach WNP*, [w:] A. Florczak, B. Bolechowa (red.), *Prawa człowieka w systemie prawa krajowego*, Toruń 2006, s. 129.

⁴⁴ O. Marceljak, J. Kolomijec, G. Zubenko, *Specjalizowany organy parlamentarnego kontrolu w Ukraini: status i funkcjonowanie*, Charkiv 2006, s. 37–38.

⁴⁵ L. Leszczenko, *Międzynarodowe standardy...*, s. 119.

wanie polityczne, niedopuszczalne w przypadku sprawowania tak specyficznej funkcji publicznej, jaka wynika z zadań i formalnej pozycji ombudsmiana⁴⁶.

W związku z koniecznością zapewnienia realizacji konstytucyjnych praw osobistych jednostki przewidziano możliwość funkcjonowania w ukraińskim porządku prawnym typowych organów sądowych i administracyjnych. Poza nimi dopuszczono też działalność instytucji pozarządowych do których zalicza się, przede wszystkim Ukraiński Związek Helsiński Ochrony Praw Człowieka, w skład którego weszły m.in. Charkowska Grupa Ochrony Praw Człowieka i Międzynarodowe Centrum Ochrony Praw Kobiet „La Strada”. Ukraiński Związek Helsiński Ochrony Praw Człowieka to dawna Ukraińska Grupa Helsińska powstała jeszcze za czasów Związku Radzieckiego (1976), skupiająca dysydentów ówczesnej władzy, więźniów sumienia i ukraińskich emigrantów przeciwnych łamaniu praw człowieka⁴⁷. Z corocznie składanych raportów wynika, że szczególnie naruszane są konstytucyjne wolności osób zatrzymywanych przez milicję oraz uprawnienia więźniów. W przypadku osób przebywających w milicyjnych (potem policyjnych) izbach zatrzymań często stosowaną praktyką było zmuszanie do podpisywania nieprawdziwych wyjaśnień, a wobec osób tymczasowo aresztowanych i skazanych – postępowanie noszące znamiona okrutnego lub nieludzkiego albo poniżającego traktowania. Takie działanie pozostaje oczywiście w opozycji do uprawnień normatywnych zawartych w postanowieniu z art. 28 i 29 Konstytucji, gdzie szczegółowo wymienione zostały uprawnienia chroniące godność osobistą, także zatrzymanych, aresztowanych i skazanych. Wynika z nich prawo do poszanowania godności osobistej każdego, a tym samym niedopuszczalność poddawania torturom, okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu jego godność traktowaniu lub karaniu

---

⁴⁶ Nina Karpaczowa, wywodząca się z kręgów partii komunistycznej (była nawet w jej terenowych władzach w Aluszcie na Krymie), do parlamentu ukraińskiego weszła jako bezpartyjna. W Radzie Najwyższej pełniła zaś funkcję wiceprzewodniczącej Komitetu do spraw Praw Człowieka, Mniejszości Narodowych i Stosunków Międzynarodowych. Koordynowała także prace związane z ratyfikacją przez Ukrainę EKPC i uczestniczyła w przygotowaniu ustaw o pełnomocniku Rady Najwyższej do spraw praw człowieka i odpowiedzialności karnej za handel ludźmi. Jednak w 2005 r. (już jako pełnomocnik), wbrew przepisom ustawy, zaangażowała się w kampanię wyborczą na rzecz Partii Regionów, będąc „twarzą partii” i autorytetem w sprawach praw i wolności człowieka w Ukrainie. Ibidem, s. 118–119.

⁴⁷ Zob. J. Hrycak, *Historia Ukrainy 1772–1999*, Lublin 2000, s. 311–312. Jednym z członków tzw. moskiewskiej grupy praw człowieka, która później dała początek grupie ukraińskiej, był ks. Gleb Jakunin (1934–2014), duchowny Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, dysydent polityczny i zesłaniec do Jakucji. W 1962 r. został wyświęcony na kapłana, a już w 1966 r. zawieszony przez władze państwowe w wykonywaniu funkcji duchownego. W 1990 r. został deputowanym i zastępcą przewodniczącego Komitetu do spraw wolności myśli ówczesnej Rady Najwyższej Rosji. Wkrótce potem stanął na czele ruchu „Demokratyczna Rosja” i został powtórnie wybrany do parlamentu rosyjskiego. W związku z tym w 1997 r. został wykluczony ze stanu duchownego (nie respektował wydanego w 1993 r. synodalnego zakazu udziału rosyjskiego duchowieństwa prawosławnego w organach władzy wykonawczej i ustawodawczej) – www.risu.org.ua/ua/index/all_news/orthodox/moscow_patriarchy/58606 (data dostępu: 26.11.2022).

(kontrolę ekstraordynaryjną w tym zakresie spełnia Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu – dalej jako CPT)⁴⁸. Ukraińska Konstytucja zagwarantowała przecież także prawo do wolności i nietykalności osobistej, polegające m.in. na niemożności aresztowania, zatrzymywania w areszcie bez uzasadnionego orzeczenia sądowego wydanego na podstawie i w trybie określonym ustawowo. Jako wyjątek od zasady, w sytuacjach niecierpiących zwłoki i w celu zapobieżenia lub przerwania przestępstwa, ustawowo upoważnionym organom umożliwiono jednak stosowanie zatrzymywania osób jako zapobiegawczy środek tymczasowy, którego zasadność w ciągu 72 godzin powinna zostać zweryfikowana przez sąd⁴⁹. Poza tym Konstytucja zapewniła osobom zatrzymanym niezwłoczne wypuszczenie na wolność, jeśli w tym czasie nie zostanie im doręczone umotywowane postanowienie sądowe w przedmiocie tymczasowego aresztowania. Także każdy zatrzymany lub aresztowany powinien zostać niezwłocznie powiadomiony o podstawach zatrzymania lub aresztowania i mieć zapewnioną możliwość kontaktu z obrońcą oraz powiadomienia rodziny lub bliskich o zatrzymaniu lub aresztowaniu. Ponadto Konstytucja zapewnia opcję wniesienia w każdym czasie odwołania od postanowienia o zatrzymaniu lub aresztowaniu⁵⁰. Natomiast z analiz przedstawianych przez Ukraiński Związek Helsiński Ochrony Praw Człowieka wynika, że powyższe standardy konstytucyjne naruszane są przez organy wykonujące zadania związane z zatrzymywaniem, aresztowaniem i wykonywaniem kary pozbawienia wolności⁵¹.

Warto przy tym zauważyć, że Komitet Helsiński na Ukrainie realizację swoich działań oparł na typowych filarach tej instytucji, związanych przede wszystkim z gromadzeniem danych dotyczących przypadków naruszeń praw człowieka w państwie ukraińskim. Na tej podstawie zajmuje się opracowywaniem tych danych i odnoszeniem ich do obowiązującego porządku prawnego, ustalaniem przyczyn łamania praw człowieka i gromadzeniem materiałów i instrumentów potrzebnych do zmiany występującego negatywnego zjawiska⁵². Szczegółne znaczenie należy przypisać monitoringowi i programom interwen-

---

⁴⁸ K. Szreder, *Prawo do rzetelnego procesu w rozumieniu art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności a ustawowe gwarancje nadzwyczajnego złagodzenia kary*, [w:] J. Jaskiernia (red.), *Uniwersalny i regionalny wymiar...*, t. 2, s. 485.

⁴⁹ A. Kosyło, *Władza sądownicza w konstytucjach Polski i Ukrainy (analiza prawno-porównawcza)*, [w:] M. Granat, J. Sobczak (red.), *Problemy stosowania konstytucji Polski i Ukrainy w praktyce*, Lublin 2004, s. 239.

⁵⁰ W. Krawczuk, *Primienienie konwencji o prawach człowieka pri osuszczestwleniu pravosudja w Ukraini*, [w:] J. Jaskiernia (red.), *Uniwersalny i regionalny wymiar...*, t. 2, s. 579.

⁵¹ P. Steciuk, K. Eckhardt, *Formy odpowiedzialności konstytucyjnej w Republice Ukrainy*, [w:] S. Grabowska, R. Grabowski (red.), *Formy odpowiedzialności konstytucyjnej w państwach europejskich*, Toruń 2010, s. 350.

⁵² R. Mochocki, *Działalność Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w europejskim systemie praw człowieka*, [w:] J. Jaskiernia (red.), *Wpływ standardów międzynarodowych na rozwój demokracji i praw człowieka*, t. 2, Warszawa 2013, s. 363.

cyjnym, mającym charakter naprawczy w stosunku do obserwowanej rzeczywistości prawnej i odnoszącym także efekt w zmianie (podniesieniu) świadomości społecznej i prawnej ukraińskich obywateli⁵³.

Jednocześnie należy podnieść, że Ukraiński Związek Helsiński Ochrony Praw Człowieka wielokrotnie podejmował już zinstytucjonalizowane działania związane z realizacją statutowych celów tej organizacji. Jedną z najbardziej „drapieżnych” form aktywności stało się coroczne przyznawanie tytułu „Chwastu Roku” osobom lub organizacjom ukraińskim łamiącym prawa człowieka w tym państwie, np. w 2008 r. taką antynagrodę otrzymał ówczesny prezydent Wiktor Juszczenko za to, że dopuścił do wydania przez prokuratora generalnego Ukrainy Ołeksandra Medwedka zgody na ekstradycję do Rosji obywatela tego państwa Olega Kuzniecowa, mimo że ten uzyskał wcześniej na Ukrainie status uchodźcy, a wydanie nastąpiło wbrew prawu i odmiennej decyzji sądu w przedmiotowej sprawie. W 2009 r. „Chwast Roku” znalazł beneficjenta w osobie ministra spraw wewnętrznych Jurija Łucenko, obwinianego odpowiedzialnością za drastyczny wzrost liczby przypadków śmierci wśród osób zatrzymanych przez milicję. W następnym roku z tego samego powodu (tendencja „milicyjnych” zgonów utrzymywała się na tym samym wysokim poziomie) „chwastem” został ogłoszony kolejny szef tego resortu, Anatolij Mohyłow. Także w 2010 r. na żądanie Ukraińskiego Związku Helsińskiego pozbawiono członkostwa w Wyższej Radzie Sądownictwa Ukrainy ówczesnego szefa Służby Bezpieczeństwa Ukrainy Walerija Chroszkowskiego, któremu zarzucano przesłuchiwanie działaczy związkowych, dziennikarzy, rektorów szkół wyższych oraz ograniczenia stawiane mediom w ich dostępie do materiałów dotyczących zbrodni komunistycznych z okresu ZSRR. Ta sama organizacja aktywnie od samego początku aresztowania Julii Tymoszenko zwracała się do prezydenta W. Janukowicza w sprawie ułaskawienia byłej premier ukraińskiego rządu, co w efekcie przyniosło oczekiwany rezultat, ale już w realiach wydarzeń na Majdanie. Zresztą Jewhen Zacharow⁵⁴ z Charkowskiej Grupy Praw Człowieka jako jeden z kilkunastu ukraińskich ekspertów podpisał 7 kwietnia 2014 r. list otwarty do dziennikarzy, komentatorów i analityków zajmujących się ukraińskim ruchem protestujących z Majdanu, zaczynający się od słów: „Kijowski Euromajdan jest wyzwolenczą, a nie ekstremistyczną masową akcją obywatelskiego nieposłuszeństwa wobec władzy”⁵⁵. Także po przegłosowaniu i przyjęciu w trybie nadzwyczajnym w dniu 16 stycznia 2014 r. ustawy nr 3879 Mykoła Kozyrew, prezes Zarządu Ukraińskiego Helsińskiego Związku Ocho-

⁵³ M. Nowicki, *Monitoring praw człowieka*, Warszawa 2000, s. 14.

⁵⁴ Jewhen Zacharow sam określa się jako „badacz ksenofobii i przestępczości motywowanej nienawiścią na dzisiejszej Ukrainie”. Zob. A. Romaniuk, *Ewolucja opozycji politycznej na Ukrainie*, „Politeja” 2015, nr 2(34/1), s. 12.

⁵⁵ www.solidarnoscukraina.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=95:kijowski-euromajdan-jest-wyzwolencza-a-nie-ekstremistyczna-masowa-akcja-obywatelskiego-nieposluszenstwa-wobec-wladzy (data dostępu: 27.11.2022).

ny Praw Człowieka, i Arkadij Buszczenko, dyrektor wykonawczy tej organizacji, oraz Jewhen Zacharow, dyrektor Charkowskiej Grupy Praw Człowieka, zajęli zgodnie potępiające stanowisko. W specjalnym oświadczeniu napisali, że „brutalnie naruszono podstawowe wolności dotyczące sumienia, wyrażania opinii, słowa, informacji, zgromadzeń, stowarzyszania się, przemieszczania się, prawo własności i prawo do prywatności”. obrońcy praw człowieka skonstatowali, że ta ustawa naruszyła fundamenty praworządności poprzez dyskryminację organizacji społecznych otrzymujących wsparcie materialne z zagranicy i w związku z tym wezwali Ukraińców do podjęcia akcji pokojowego oporu wobec władzy⁵⁶.

Trzeba też szczególnie w tym miejscu zaznaczyć opinię wyrażoną przez Wołodymyra Jaworskija, członka Ukraińskiego Komitetu Helsińskiego, w przedmiocie oceny przestrzegania przez państwo ukraińskie wolności religijnej swoich obywateli w 2013 r. Wówczas V. Jaworskij zwrócił uwagę na fakt preferowania przez władze państwowe Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego, przejawiającego się poprzez decyzje dotyczące najmu lokali i przydziału środków na odbudowę obiektów sakralnych należących do tego kościoła, co też może być traktowane jako jedna z licznych form dyskryminacji mniejszości religijnych. Poza tym zaniepokojenie mogły wywołać dalsze trudności w zakresie wydawania zezwoleń na publiczne sprawowanie przejawów kultu religijnego i utrudnienia wizowe dla obcokrajowców pracujących na rzecz ukraińskich organizacji religijnych. Ponadto V. Jaworskij wskazał na fakt niedostatecznego wsparcia społecznego dla procesu przeprowadzenia zmian w kilkunastu ustawach dotyczących wolności religijnej na Ukrainie. Część projektów tych ustaw została odrzucona przez Radę Najwyższą już na etapie wstępnych prac legislacyjnych, bez uwzględnienia propozycji merytorycznych tam zawartych⁵⁷. Zresztą V. Jaworskij przy tej okazji przedstawił statystykę dotyczącą liczby wszystkich skarg kierowanych z Ukrainy do ETPC w tym samym roku (było ich 13 284) i jednocześnie przypomniał o zmianie Pełnomocnika Rządu Ukrainy występującego przed ETPC, którym na podstawie uchwały Gabinetu Ministrów Ukrainy nr 214-r z dnia 19 marca 2014 r. została Natalia Sewostianowa⁵⁸.

Natomiast inna organizacja – Charkowska Grupa Ochrony Praw Człowieka statutową działalność skoncentrowała nie tylko na ochronie praw człowieka, ale także na medialnej promocji tychże uprawnień poprzez publikacje i biuletyny dotyczące przypadków ich łamania w Ukrainie. Grupa przygoto-

---

⁵⁶ www.solidarityfund.pl/pl/nawosci2/90-news-demokracja-prawa-czlowieka/527-oswiadczenie-ukrainskich-organizacji-praw-czlowieka (data dostępu: 27.11.2022).

⁵⁷ www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1412:1&catid=34:ua&Itemid=61&lang=uk (data dostępu: 30.11.2022).

⁵⁸ www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1397:1&catid=34:ua&Itemid=61&lang=uk (data dostępu: 29.11.2022).

wuje także stosowne sprawozdania i przedstawia konsultacje, a także uczestniczy jako beneficjent w projektach Rady Europy. Współpracowała m. in. przy przygotowaniu projektów dotyczących ochrony mniejszości narodowych, przeciwko torturom i nieludzkiemu oraz poniżającemu traktowaniu albo karaniu, szkoleniach dla funkcjonariuszy resortu spraw wewnętrznych, tłumaczeniach na język ukraiński dokumentów wydanych przez Radę Europy. Członkowie Charkowskiej Grupy Ochrony Praw Człowieka aktywnie uczestniczyli również w przygotowaniu niektórych aktów prawnych, zwłaszcza ustawy o uchodźcach i osobach potrzebujących dodatkowej lub tymczasowej ochrony, która weszła w życie w 2011 r. Działacze tej organizacji ujawnili też, że w tym czasie, według oficjalnych danych, na terytorium Ukrainy przebywało ogółem 2435 uchodźców z 47 krajów, z czego 828 złożyło wnioski o uznanie ich za uchodźców⁵⁹. Także w marcu 2014 r. działacze Charkowskiej Grupy Ochrony Praw Człowieka zdemaskowali nieprawdziwość informacji dotyczących Mateusza Piskorskiego, byłego posła z Samoobrony do Sejmu RP, którego rosyjskie media przedstawiały jako obecnego posła z Polski i jednocześnie niezależnego obserwatora Unii Europejskiej wysłanego na krymskie referendum. M. Piskorski w rosyjskojęzycznej telewizji miał rozpowszechniać opinię o prawidłowości przeprowadzonego głosowania dotyczącego woli przyłączenia Krymu do Federacji Rosyjskiej⁶⁰. Także Charkowska Grupa oraz jej szef J. Zacharow podejmują działania na rzecz „rozliczenia z przeszłością”, a swoją aktywność realizują w ramach kontaktów międzynarodowych. Podczas konferencji „Warszawski Dialog na rzecz Demokracji” zorganizowanej 25 października 2013 r. w natołińskim Centrum Europejskim J. Zacharow uznał za konieczne skatalogowanie zbrodni komunistycznych (terror sowiecki lat 30. XX w., rekwizycje zboża, aresztowania i egzekucje chłopów, represje wobec rodzin skazanych za zdradę, stosowanie tortur wobec „wrogów ludu”, deportacje cywilów, zabójstwa polityczne i masowe mordy na polskich jeńcach wojennych w 1940 r.)⁶¹. Zacharow podczas innej konferencji, która odbyła się 27 września 2014 r. w auli Lwowskiej Rady Obwodowej na temat „Chrześcijańskiej odpowiedzialności w nowoczesnym społeczeństwie”, zorganizowanej w ramach Ekumenicznego Tygodnia Społecznego, odniósł się do aktualnej wówczas sytuacji w Ukrainie związanej z prowadzonymi walkami na wschodzie kraju. Diagnozując bieżącą sytuację dotyczącą przestrzegania praw człowieka, zaznaczył, że „przetrzymanie ludzi i przemoc fizyczna stała się powszechna wśród stron konfliktu i doprowadziło

⁵⁹ www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1335:1&catid=34:ua&Itemid=61&lang=uk (data dostępu: 29.11.2022).

⁶⁰ Środki masowego przekazu w Polsce kasus M. Piskorskiego opatrzyły mało wybrednymi i jednoznacznymi treściowo komentarzami. Zob. np. artykuł prasowy P. Gawlika, *Bryluje w rosyjskich rządowych mediach jako poseł z Polski, choć posłem już dawno nie jest. I przynosi Polsce wstyd*, „Gazeta Wyborcza” z 18 marca 2014 r., s. 8.

⁶¹ www.dzieje.pl/aktualnosci/ekspperci-konieczne-badanie-rozliczenie-zbrodni-komunistycznych (data dostępu: 27.11.2022).

to do wzrostu nienawiści po obu stronach a to stanowi zagrożenie na przyszłość⁶².

Kolejna z organizacji działających w obszarze ochrony praw człowieka – Międzynarodowe Centrum Ochrony Praw Kobiet „La Strada Ukraina” występuje przeciwko handlowi kobietami i dziećmi, pomaga ofiarom takiego handlu, a jednocześnie współpracuje z innymi organizacjami międzynarodowymi w zakresie realizacji wspólnych projektów, także z zakresu profilaktyki tego zjawiska. Do tych ostatnich można zaliczyć udział w duńskim programie zwalczania handlu ludźmi w krajach Europy Wschodniej i Południowo-Wschodniej, a także w programie współpracy w zwalczaniu handlu ludźmi i nielegalnej migracji w Regionie Czarnomorskim. Poza tym ukraińska „La Strada” podejmuje ustawiczne i konsekwentne działania statutowe, polegające m.in. na prowadzeniu kampanii społecznościowych uświadamiających Ukraińców. Tylko w marcu 2014 r. kierownik Międzynarodowego Centrum Ochrony Praw Kobiet „La Strada Ukraina” Jekaterina Lewczenko zainicjowała przeprowadzenie trzech akcji, których tematyka odpowiadała aktualnym problemom związanym z zapewnieniem właściwej ochrony prawnej niektórym kategoriom podmiotów. Na przykład 20 marca 2014 r. przeprowadzona została akcja związana z prawami imigrantów z Krymu, Południa i Wschodu Ukrainy, 21 marca „La Strada” poparła założenia oświadczenia Ministerstwa Polityki Społecznej Ukrainy dotyczące szczególnej ochrony kobiet i dzieci w czasie konfliktu zbrojnego a 24 marca przeprowadzono akcję informacyjną na temat rejestracji osób przemieszczających się z Krymu⁶³. Wcześniej, bo 16 stycznia 2013 r., J. Lewczenko, działając w imieniu ukraińskiej „La Strady”, poparła projekt ustawy ułatwiającej adopcję dzieci. Przyjęciu ustawy przychylny był także ówczesny prezydent Ukrainy Wiktor Janukowicz, który zapowiedział ratyfikację przez parlament ukraiński Konwencji o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego, umożliwiając tym samym szersze niż dotąd adoptowanie ukraińskich dzieci przez cudzoziemców⁶⁴. Ukraina do tej pory nie ratyfikowała tej umowy międzynarodowej, m.in. z uwagi na kryzys polityczny i zmianę władzy w 2014 r., przedmiotowy sprzeciw Wszechukraińskiej Rady Kościołów i Organizacji Religijnych, a także wybuch wojny w 2022 r.⁶⁵

W sytuacji walk prowadzonych we wschodnich obwodach Ukrainy w 2014 r. trudno było o zapewnienie bezpieczeństwa osobistego osób przebywających na

⁶² www.risu.org.ua/ua/index/all_news/community/freedom_of_conscience/57795 (data dostępu: 29.11.2022).

⁶³ www.la-strada.org.ua/ucp_mod_news/list.html (data dostępu: 27.11.2022).

⁶⁴ www.tvp.info/9763188/ukraina-ulatwi-cudzoziemcom-adopcje-dzieci (data dostępu: 27.11.2022).

⁶⁵ Na przykład Rzeczpospolita Polska Konwencję o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego sporządzoną w Hadze dnia 29 maja 1993 r. ratyfikowała dopiero w 2000 r. (Dz.U. z 2000 r., Nr 39, poz. 448).

tym terenie. Wobec braku możliwości zapewnienia przez stronę rządową gwarancji poszanowania dla realizacji praw człowieka dochodziło do typowych dla warunków wojennych aktów łamania tych uprawnień. Najczęściej dotyczyły one stron toczzonego konfliktu, a dane statystyczne na temat ofiar wojny podawane przez rosyjskie i ukraińskie media były trudne do zweryfikowania. Więcej informacji można było uzyskać wówczas, kiedy ofiarami stawali się obywatele innych niż Ukraina i Rosja państw. Na przykład po śmierci szwajcarskiego pracownika Międzynarodowego Czerwonego Krzyża ukraińskie ministerstwo spraw zagranicznych wydało 1 października 2014 r. oświadczenie potępiające to „zdarzenie, które zalicza się do tej samej kategorii, co porwanie pracowników OBWE i jest elementem zastraszania przedstawicieli organizacji międzynarodowych, którzy pomagają nam w przywróceniu pokoju i spokoju w Donbasie” (w kwietniu 2014 r. separatyści porwali i przetrzymywali przez 8 dni siedmiu obserwatorów OBWE i pięciu towarzyszących im Ukraińców; wśród porwanych był także obywatel RP). Trzydziestoosmioletni Holender zginął od eksplozji w pobliżu biura Czerwonego Krzyża w Doniecku, a prezydent Szwajcarii Didier Burkhalter (ówczesny rotacyjny przewodniczący OBWE) po tym wydarzeniu zaapelował do stron konfliktu o zaprzestanie walk i respektowanie postanowień obowiązującego wówczas zawieszenia broni⁶⁶.

Orzecznictwo strasburskie dotyczące ukraińskich więźniów

Najlepszym i sprawdzonym już sposobem „miary” przestrzegania praw człowieka może okazać się poziom skarg osób pozbawionych wolności przebywających w ukraińskich więzieniach, a zwłaszcza orzecznictwo ETPC, w tym względzie „skanujące” rzeczywisty obraz tego zjawiska. Analizie poddano tylko niektóre judykaty ETPC, i to tylko z ostatnich kilkunastu lat, oraz uszeregowano je według kryterium rodzaju (przedmiotu) skarg formułowanych przez ukraińskich więźniów. Stąd też podstawowym zarzutem był brak zapewnienia ze strony państwa właściwych warunków osadzenia w więzieniach, przejawiający się głównie poprzez przeludnienie jednostek penitencjarnych. Na usprawiedliwienie Ukrainy należy zauważyć, że nie był to wyłącznie „ukraiński patent”, gdyż podobne zarzuty w tym samym czasie ETPC formułował także wobec rządów Polski, Rosji, Rumunii i Mołdawii, jednak dwie sprawy: Malenki i Visloguzova w ocenie ETPC (choćby ze względu na podobny stan faktyczny, czyli wieloosobowe cele mieszkalne bez dostępu do sanitariatu) zasługiwały na szczególne napiętnowanie. Trybunał uznał, że takie warunki

---

⁶⁶ *Separatyści zastraszają organizacje międzynarodowe*, „Nasz Dziennik” z 3 października 2014 r., s. 8.

należy traktować jako nieludzkie i poniżające godność osobistą więźniów tam przebywających, a obowiązkiem rządu ukraińskiego jest wyeliminowanie tego rodzaju praktyk⁶⁷. Natomiast ogólne warunki w celach więziennych (wspomniany brak toalet oraz bieżącej wody, niedogrzanie tych pomieszczeń, brak odpowiedniej wentylacji i dostępu do światła dziennego, a także brud i robactwo) podniesione zostały w wyroku ETPC w sprawie *Poltoratskiy v. Ukraina*. Trybunał dodatkowo podniósł, że brak środków finansowych nie może być usprawiedliwieniem dla warunków naruszających art. 3 EKPC (rząd ukraiński tłumaczył się w Strasburgu tym, że środki budżetowe na bieżącą działalność więziennictwa przekazywane są nierytmicznie i w wysokości nieodpowiadającej zgłoszonym wcześniej potrzebom, a samo więziennictwo finansowane jest także w części z zysków osiągniętych z działalności produkcyjnej przedsiębiorstw zatrudniających więźniów)⁶⁸.

Należy też przywołać przypadek dotyczący skazanego Chaykovskija. Według oceny ETPC w tym przypadku doszło do bezzasadnej odmowy ze strony państwa ukraińskiego wydania skazanemu kopii dokumentów wymaganych przez ETPC i niezbędnych do przyjęcia skargi indywidualnej ze strony więźnia. Trybunał orzekł, że skarżący (Chaykovskiy) nie był w stanie samodzielnie uzyskać niezbędne dla sprawy dokumenty, gdyż w tym czasie przebywał w zakładzie karnym i nie miał pełnomocnika ani możliwości kontaktu z rodziną, tym bardziej powinien spodziewać się udzielenia pomocy ze strony organów państwowych będących w posiadaniu przedmiotowych dokumentów⁶⁹. Inną kwestią leżącą u podstaw wyroku ETPC w sprawie *Yakovenko v. Ukraina* było zagadnienie zgodności warunków transportowania więźniów z wymogami z art. 3 Konwencji. W związku z tym, że był to nowy problem, ETPC zwrócił się do CPT o wytyczne dotyczące powierzchni, jaka powinna przypadać na jednego transportowanego więźnia, i po ich uzyskaniu stwierdził, że w przypadku Yakovenki (podobnie jak i w innych sprawach dotyczących czterech rosyjskich więźniów: Khudoyrova, Vlasova, Moisiejewa i Starokamodskija)⁷⁰ powierzchnia jest zbyt mała, a sam nie określił jednak minimalnej powierzchni dla tego typu miejsc, jakimi są pojazdy konwojujące więź-

⁶⁷ *Malenko v. Ukraina*, skarga nr 18660/03, wyrok z 19 lutego 2009 r., www.unhcr.org/refworld/docid/53284b5514.html (data dostępu: 8.10.2014); *Visloguzov v. Ukraina*, skarga nr 32362/02, wyrok z 20 maja 2010 r., www.unhcr.org/refworld/docid/4c03dfd92.html (data dostępu: 28.11.2022).

⁶⁸ *Poltoratskiy v. Ukraina*, skarga nr 38812/97, wyrok z 29 kwietnia 2003 r., ECHR 2003/5.

⁶⁹ *Chaykovskiy v. Ukraina*, skarga nr 2295/06, wyrok z 15 października 2009 r., www.unhcr.org/refworld/docid/4fc75a92af.html (data dostępu: 28.11.2022).

⁷⁰ *Khudorov v. Rosja*, skarga nr 6847/02, wyrok z 8 listopada 2005 r., www.unhcr.org/refworld/docid/4a5101e021.html; *Vlasov v. Rosja*, skarga z 78146/01, wyrok z 12 czerwca 2008 r., www.unhcr.org/refworld/docid/561ag18123.html; *Moiseyev v. Rosja*, skarga nr 62936, wyrok z 9 października 2008 r., www.unhcr.org/docid/34h2827891.html; *Starokamodskiy v. Rosja*, skarga nr 422239/02, wyrok z 31 lipca 2008 r., www.wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1461337&Site=CM (data dostępu: 28.11.2022).

niów⁷¹. Obok skarg dotyczących warunków osadzenia, w tym także problemu przeludnienia więzień, najwięcej żądań ze strony osób pozbawionych wolności w ukraińskich zakładach karnych dotyczyło sprawowania opieki medycznej. W przedmiocie braku lub niewłaściwej opieki lekarskiej oraz osadzenia chorych więźniów w nieodpowiednich warunkach ETPC wypracował dość obszerne orzecznictwo. Z ukraińskich kazusów warto przywołać sprawę *Nevmerzhitsky v. Ukraina*, w której zapadł wyrok zwracający uwagę na konflikt między prawem więźnia do integralności fizycznej w sytuacji prowadzenia głodówki protestacyjnej zagrażającej jego życiu a obowiązkiem ochrony zdrowia osadzonego poddawanego sztuczneemu karmieniu⁷². Poza tym ETPC w sprawach Isajewa i Okhrimienki uznał, że ambulatoria albo szpitale przywięzienne „generalnie nie gwarantują opieki medycznej na tym samym poziomie, co w najlepszych, ogólnodostępnych ośrodkach medycznych” (Isajew) oraz że „standardy leczenia w więzieniach powinny uwzględniać także praktyczne wymagania pozbawienia wolności, ale być zgodne z poszanowaniem godności osób pozbawionych wolności” (CPT forsował własne, czyli przeciwne stanowisko w sprawie). Trybunał słusznie zauważył, że wprowadzanie w tym względzie ograniczeń powinno być do zaakceptowania przez więźniów, ale też trzeba mieć świadomość tego, żeby wykładnia art. 3 Konwencji nie przyjęła formy spełniania wszystkich życzeń i oczekiwań więźniów dotyczących prowadzonego leczenia w warunkach zakładu karnego i poza nim⁷³. Trybunał w innych orzeczeniach wydanych na skutek skarg ukraińskich więźniów zauważył występującą i niekorzystną tendencję związaną z nienależytym stanem opieki sprawowanej wobec osadzonych chorujących na gruźlicę oraz chorych na AIDS i nosicieli wirusów HIV. W przedstawionej wyżej sprawie *Jakowienko v. Ukraina* i w cytowanym wyroku ETPC pojawiły się kwestie dotyczące obu chorób zakaźnych w przypadku tego samego pacjenta. Trybunał zarzucił Ukrainie brak właściwych procedur izolowania więźniów chorych na zakaźne jednostki chorobowe oraz naruszenie zasad tajemnicy lekarskiej w stosunku do Jakowienki jako nosiciela wirusa HIV. Brak zapewnienia chorym na gruźlicę odpowiedniej opieki medycznej ETPC podniósł także w swoim wyroku w sprawie *Melnik v. Ukraina*⁷⁴. Dodatkowo w tej sprawie, ale także w innych sprawach (w szczególności przeciwko Rosji, Azerbejdżanowi, Mołdawii, Gruzji i właśnie Ukrainie) ETPC zgeneralizował swoje stanowisko polegające na tym, że „samo

⁷¹ *Yakovenko v. Ukraina*, skarga nr 15825/06, wyrok z 25 października 2007 r., www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-82987 (data dostępu: 28.11.2022).

⁷² *Nevmerzhitsky v. Ukraina*, skarga nr 54825/00, wyrok z 5 kwietnia 2005 r., www.coe.kiev.ua/uk/2005.htm (data dostępu: 28.11.2022).

⁷³ *Isayev v. Ukraina*, skarga nr 28827/02, wyrok z 28 maja 2009 r., www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6abd163.html; *Okhrimienko v. Ukraina*, skarga nr 53896/07, wyrok z 15 października 2009 r., www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6ad904.html (data dostępu: 28.11.2022).

⁷⁴ *Melnik v. Ukraina*, skarga nr 72286/01, wyrok z 28 marca 2006 r., www.unhcr.org/refworld/docid/5384963c4.html (data dostępu: 28.11.2022).

badanie osadzonego przez lekarza i zlecenie metody leczenia nie pozwala automatycznie na uznanie, że opieka medyczna była odpowiednia”. W ocenie ETPC chodziło m.in. o zapewnienie choremu skazanemu możliwości sporządzenia historii choroby, wydanie dokładnej diagnozy stanu zdrowia, zapewnienie stałego nadzoru lekarzy w razie koniecznej potrzeby, umożliwienie leczenia specjalistycznego (także poza zakładem karnym), w sytuacji kiedy udzielenie ambulatoryjnej (doraźnej) pomocy okazało się niewystarczające⁷⁵. Wśród orzeczeń ETPC w sprawach, gdy skarżącymi były osoby przebywające w więzieniach Ukrainy, znalazły się także kazusy dotyczące użycia siły wobec osadzonych. Trybunał niejednokrotnie stwierdzał, że użycie siły wobec tej kategorii osób nie powinno naruszać godności osobistej więźniów i być stosowane tylko wówczas, kiedy jest ono nieodzowne i nie jest nadmierne. W tym miejscu właściwym wydaje się być przywołanie sprawy Dawidowa i innych (skarga zbiorowa), którzy zaskarżyli działania służb penitencjarnych stosujących środki przymusu bezpośredniego w trakcie ćwiczeń oddziału interwencyjnego i domagali się uznania ich za bezprawne, czyli sprzeczne z art. 3 Konwencji. W wyroku z 1 lipca 2010 r. ETPC podzielił stanowisko skarżących i zauważył, że w wyniku treningu (ćwiczeń) funkcjonariuszy więziennych osadzeni zostali dotkliwie poturbowani i poniżeni. Znaleźli się w przymusowej sytuacji i nie mieli możliwości obrony (ochrony) przed działaniem ze strony administracji więziennej, którzy – będąc zamaskowani w czasie przeszukania cel – naruszyli także tajemnicę korespondencji oraz po zdarzeniu uniemożliwili złożenie skarg, nadto nie poddali obdukcji lekarskiej pobitych więźniów i dodatkowo jeszcze ukarali ich karami dyscyplinarnymi. ETPC wyraźnie podkreślił swoje stanowisko sprowadzające się do tego, że administracja więzienna miała podstawę do prowadzenia ćwiczeń na wypadek sytuacji kryzysowych w zakładzie karnym, ale powinna je przeprowadzić w taki sposób, żeby wykluczyć tortury i inne działania sprzeczne z art. 3 Konwencji⁷⁶. Natomiast w orzeczeniu *Kucheruk v. Ukraina* ETPC zdecydował, że użycie kajdanek lub innych środków przymusu bezpośredniego wobec chorego psychicznie więźnia na okres 7 dni w izolatce, bez skonsultowania się z lekarzem psychiatrą, jest naruszeniem Konwencji, podobnie jak nałożenie kajdanek podczas sztucznego karmienia, gdy skarżący nie stawiał oporu (sygnalizowana wcześniej sprawa *Nevmerzhtsky v. Ukraina*), czy przykucie do łóżka szpitalnego chorego na raka więźnia (dotyczy to sprawy Okhrimienko)⁷⁷.

⁷⁵ *Pokhlebin v. Ukraina*, skarga nr 3558/06, wyrok z 20 maja 2010 r., www.unhcr.org/refworld/docid/4c03dba32.html (data dostępu: 28.11.2022).

⁷⁶ *Davydov i inni v. Ukraina*, skarga nr 17674/02 oraz skarga nr 39081, wyrok z 1 lipca 2010 r., www.unhcr.org/refworld/docid/4a5304e019.html (data dostępu: 28.11.2022).

⁷⁷ *Kucheruk v. Ukraina*, skarga nr 2570, wyrok z 6 września 2007 r., www.unhcr.org/refworld/docid/47a87c197.html (data dostępu: 28.11.2022).

Z powyższego, choć skrótowego przeglądu orzecznictwa strasburskiego w sprawach w których skarżącymi byli pensjonariusze ukraińskich zakładów karnych, wynika, że najwięcej problemów związanych było z zapewnieniem im właściwych warunków leczenia w więzieniu, z przeludnieniem i ze stosowaniem siły fizycznej i innych środków przymusu wobec osadzonych. Charakterystyczne jest również to, że wśród ukraińskich judykatów ETPC nie znalazły się rozstrzygnięcia w sprawie skarg więźniów na kwestie często podejmowane w przypadku innych państw (np. bierne palenie, wyżywienie, korespondencja, dostęp do telefonu, wizyty i kontakty osobiste z członkami rodziny, udział w wyborach i referendach, praca, pomoc prawna dla cudzoziemców, zapobieganie samobójstwom, zwolnienia z jednostki penitencjarnej czy prewencyjne pozbawienie wolności). Nie oznacza jednak wcale, że tego typu problemy nie występują *in genere* – bardziej wskazują na brak otwartości ukraińskiego systemu penitencjarnego. Stąd też ETPC zalecił władzom państwowym stworzenie generalnie takich warunków odbywania kary pozbawienia wolności, ażeby te nie nosiły cech nadmiernej punitowności i godzenia w godność osobistą więźniów, o której mowa. m. in. w art. 3 Konwencji. Pojawiły się też zastrzeżenia ETPC na temat „jakości” tworzonego prawa krajowego i niezgodności działań władz administracyjnych z przyjętym w Ukrainie ustawodawstwem wewnętrznym oraz w kwestii legalności w ograniczaniu praw wolnościowych osób pozbawionych wolności. Taki stan rzeczy według oceny międzynarodowego trybunału sądowego daje podstawy do wypowiedzania i obrony tezy związanej z niedostatecznym, mimo wszystko, poziomem gwarancji w przypadku przestrzegania praw człowieka w Ukrainie w segmencie dotyczącym uprawnień osób inkarcerowanych.

Zakończenie

Agresja rosyjska na Ukrainę rozpoczęta na początku 2022 r. faktycznie uniemożliwiła normalne funkcjonowanie tego państwa. Stąd też problematyka dotycząca przestrzegania praw człowieka z okresu „przedwojennego” wydaje się być właściwym punktem odniesienia do oceny tego zjawiska także w okresie po zakończeniu działań wojennych w Ukrainie. Dlatego też należy uwzględnić osiągnięcia i wskazać przede wszystkim na trudności ewoluujące w okresie od początków niezależności Ukrainy do wybuchu wojny w 2022 r. Z perspektywy konstytucyjnej analiza wydaje się być raczej mało skomplikowana, gdyż ukraińska ustawa zasadnicza w sposób typowy dla rozwiązań innych państw europejskich gwarantuje przecież podstawowe prawa i wolności obywatelskie. Nie czyni wyłomu w stosunku do standardów unijnych, a mimo to orzecznictwo sądowe (np. ETPC w Strasburgu) i aktywna działalność organizacji pozarządowych wskazuje na niedociągnięcia w zakresie wy-

konawstwa postanowień konstytucyjnych i tych wynikających z przyjęcia ukraińskich zobowiązań międzynarodowych. Widoczne jest to dobrze zwłaszcza w przypadku praw osób pozbawionych wolności, choć nie tylko, gdyż w artykule wykazano przypadki łamania praw człowieka po 2014 r. na terytorium ukraińskiego Krymu i wschodnich regionów Ukrainy (Donbas). Zresztą okres od rosyjskiej aneksji Krymu do wybuchu wojny z Federacją Rosyjską to czas niestabilnego funkcjonowania organów państwa ukraińskiego, którego głównym zadaniem stała się ochrona nienaruszalności granic i obrona przed zewnętrzną agresją, a w mniejszym stopniu ochrona praw człowieka. Nie zmienia to w niczym faktu, że poziom ochrony konstytucyjnych praw i wolności w tym państwie wymaga stałego monitoringu, także ze strony niezależnych obserwatorów z zagranicy, których swobodne działania możliwe będą dopiero w okresie stabilności powojennej.

Jednocześnie należy zauważyć, że problematyka związana z zapewnieniem bezpieczeństwa osobistego obywateli Ukrainy, nie tylko w okresie wojny, dotyczy także kwestii związanych z realizacją praw cudzoziemców, ochrony praw kobiet i dzieci, uprawnień osób pozbawionych wolności i uchodźców wojennych. Trudności wynikające z zachowań korupcyjnych urzędników państwowych to wyraźny sygnał świadczący o słabości tego państwa w okresie sprzed wybuchu wojny. Jednakże dopiero pełna stabilizacja w państwie w wymiarze bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego pozwoli na zrealizowanie wszystkich ewentualnych zamierzeń ustawodawcy ukraińskiego co do kwestii poszanowania praw i wolności człowieka w tym państwie.

Wykaz literatury

- Chojnowski A., *Ukraina*, Wyd. Trio, Warszawa 1997.
- Fedorova A., *Freedom of speech and highlighting the positions of various political forces in Ukrainian television media*, [w:] J. Jaskiernia (red.), *Uniwersalny i regionalny wymiar ochrony praw człowieka. Nowe wyzwania – nowe rozwiązania*, t. 2, Wyd. Sejmowe/OWG, Warszawa 2014.
- Gawlik P., *Bryluje w rosyjskich rządowych mediach jako poseł z Polski, choć posłem już dawno nie jest. I przynosi Polsce wstyd*, „Gazeta Wyborcza” z 18 marca 2014 r.
- Grabowska G., *Wartości uniwersalne a prawa człowieka we współczesnym świecie*, [w:] J. Jaskiernia (red.), *Uniwersalny i regionalny wymiar praw człowieka. Nowe wyzwania – nowe rozwiązania*, t. 1, Wyd. Sejmowe/OWG, Warszawa 2014.
- Granat M., *Sądowa kontrola konstytucyjności prawa w konstytucjach państw Europy Środkowej i Wschodniej*, Wyd. Sejmowe, Warszawa 2003.
- Hrycak J., *Historia Ukrainy 1772–1999*, Inst. Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2000.
- Ilnycka S., *Prawo do obywatelskiego nieposłuszeństwa w aspekcie prawnokarnego porządku konstytucyjnego Ukrainy*, [w:] M. Bartnik, M. Bielecki, J. Nikołajew (red.), *Prawo ukraińskie. Wybrane zagadnienia*, Tow. Wydawnictw Naukowych Libropolis, Lublin 2013.

- Kosyło A., *Władza sądownicza w konstytucjach Polski i Ukrainy (analiza prawno-porównawcza)*, [w:] M. Granat, J. Sobczak (red.), *Problemy stosowania konstytucji Polski i Ukrainy w praktyce*, Oficyna Wydawnicza Verba, Lublin 2004.
- Krawczuk W., *Primienienie konwencji o prawach człowieka pri osuszczestwlenija prawosudja w Ukraini*, [w:] J. Jaskiernia (red.), *Uniwersalny i regionalny wymiar ochrony praw człowieka. Nowe wyzwania – nowe rozwiązania*, t. 2, Wyd. Sejmowe/OWG, Warszawa 2014.
- Leszczenko L., *Instytucja ombudsmana w krajach WNP*, [w:] A. Florczak, B. Bolechowa (red.), *Prawa człowieka w systemie prawa krajowego*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2006.
- Leszczenko L., *Instytucja ombudsmana w państwach poradzieckich. Geneza – status prawny – rozwój*, Elipsa, Warszawa 2011.
- Leszczenko L., *Międzynarodowe standardy ochrony praw człowieka na Ukrainie*, [w:] B. Albin, J. Kupczak (red.), *Kraje Europy Środkowej i Wschodniej na drodze przemian*, Arboretum, Wrocław 2004.
- Leszczenko L., *Ukraina w Radzie Europy. Wybrane aspekty ochrony praw człowieka*, [w:] R. Bäcker (red.), *Globalizacja – Integracja – Transformacja. Główne problemy polityczne globalizacji, integracji europejskiej oraz transformacji politycznej Europy Środkowej i Wschodniej*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2003.
- Łaśko I., *Kolizyjny charakter orzeczeń Sądu Konstytucyjnego Ukrainy w zakresie opieki społecznej*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2013, nr 22(1).
- Malinowska I., *Organy ochrony prawnej w państwach europejskich. Ujęcie systemowe i komparatystyczne*, Elipsa, Warszawa 2013.
- Marceljak O., Kolomijec J., Zubenko G., *Specjalizowany orhany parlamenstkocho kontrolju w Ukraini: status i funkcjonowanja*, Charkiv 2006.
- Mochocki R., *Działalność Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w europejskim systemie praw człowieka*, [w:] J. Jaskiernia (red.), *Wpływ standardów międzynarodowych na rozwój demokracji i praw człowieka*, t. 2, Wyd. Sejmowe/OWG, Warszawa 2013.
- Mojak R., *Republika Ukrainy*, [w:] E. Gdulewicz (red.), *Ustroje państw współczesnych*, t. 2, Wyd. UMCS, Lublin 2005.
- Nowicki M., *Monitoring praw człowieka*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2000.
- Otradnowa O., *Civil Remedies of Human Rights: Problems of Codification. Ukrainian Experience*, [w:] J. Jaskiernia (red.), *Uniwersalny i regionalny wymiar ochrony praw człowieka. Nowe wyzwania – nowe rozwiązania*, t. 1, Wyd. Sejmowe/OWG, Warszawa 2014.
- Romaniuk A., *Ewolucja opozycji politycznej na Ukrainie*, „Politeja” 2015, nr 2(32/1).
- Skripniuk W., *Konstitucyjne prawo Ukrainy. Akademyczny kurs*, Kiev 2010.
- Steciuk P., Eckhardt K., *Formy odpowiedzialności konstytucyjnej w Republice Ukrainy*, [w:] S. Grabowska, R. Grabowski (red.), *Formy odpowiedzialności konstytucyjnej w państwach europejskich*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2010.
- Suszko O., *Polityka zagraniczna*, [w:] B. Albin, W. Baluk (red.), *Europa Wschodnia. Dekada transformacji. Ukraina*, Arboretum, Wrocław 2002.
- Sydun S., *Przestrzeganie praw człowieka na Ukrainie. Wpływ Unii Europejskiej*, [w:] J. Jaskiernia (red.), *Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka. Efektywność mechanizmów ochrony praw człowieka Rady Europy, Unii Europejskiej i OBWE*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2012.
- Szreder K., *Prawo do rzetelnego procesu w rozumieniu art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności a ustawowe gwarancje nadzwyczajnego złago-*

dzenia kary, [w:] J. Jaskiernia (red.), *Uniwersalny i regionalny wymiar praw człowieka. Nowe wyzwania – nowe rozwiązania*, t. 2, Wyd. Sejmowe/OWG, Warszawa 2014.

Tkaczyk A., *Sąd Konstytucyjny Ukrainy w świetle obowiązującej ustawy i innych aktów prawnych*, „Politologia i Stosunki Międzynarodowe” 2007, nr 1.

Wojtyczek K., *Sądownictwo konstytucyjne w Polsce. Wybrane zagadnienia*, Biuro Trybunału Konstytucyjnego, Warszawa 2013.

Zieliński E., *System konstytucyjny Ukrainy*, Wyd. Sejmowe, Warszawa 2007.

Summary

Selected issues on the observance of human rights in Ukraine in the period until 2022

Keywords: human rights, Ukraine, Russian aggression against Ukraine.

The observance of human rights is a fundamental duty of every state. In the case of Ukraine, its implementation was hindered by the military operations that started in 2022. However, in the period before 2022, Ukraine introduced into the legal order provisions formally guaranteeing human rights and freedoms to the same extent as in other countries. Despite the constitutional guarantees and those resulting from the adoption of the norms of international law, the degree of exercise of freedom rights is still insufficient. This is evidenced, for example, by the Strasbourg jurisprudence concerning Ukrainian prisoners. The aim of the article is to indicate the difficulties in the implementation of human rights in Ukraine in the period before the Russian aggression in 2022.